

Lisa Grahn

Jernbanans mödrar. Moderskap och berättande i Sara Lidmans Jernbaneepos

Uppsala: ACTA, 2022, 218 s. (diss. Uppsala)

Lisa Grahns avhandling *Jernbanans mödrar* analyserar mödrar och modrande i de sju romaner som utgör Sara Lidmans Jernbaneepos (1977–1999). Grahn har alltså inkluderat även de två senare delarna, *Lifsens rot* (1996) och *Oskuldens minut* (1999), vilket den tidigare forskningen i till exempel *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* (1997) eller Birgitta Holms stora biografi (1998) inte haft möjlighet att göra. Men inte nog med det – både forskning och reception har tidigare tenderat att fokusera på framställningen av männen. Hög tid för kvinnorna alltså, här i form av Lidmans komplicerade modersgestalter.

Inte för intet har romansviten döpts efter järnvägens tillkomst och den förändring av samhället som bygget innebar. Under ett halvt sekel mellan 1870 och 1920 följer böckerna samma familj och by i norra Västerbottens inland. De första fem delarna tecknar Didriks uppgång och fall, dels i relation till familjen han skapar med Anna-Stava och dels i hur han kämpar för att dra bygden in i framtiden med järnvägsbygget. De två sista delarna, som publiceras ett decennium senare, beskriver Didriks och Anna-Stavas son och hans äktenskap med Rönnog som blir den mest framträdande gestalten. Men de patriarkala strukturerna dominerar Jernbanesvitens berättelser och bestämmer kvinnornas handlingsutrymme.

Romansvitens mångfald av olika slags mödrar ger en både splittrad och motsägelsefull bild, och det är inte tal om endast *en* typ av modersgestalt. Grahn väljer därför att i avhandlingens olika analyskapitel skissera fyra olika aspekter av moderskap, nämligen faderns roll, mödrarnas kroppslighet, det normöverskridande icke-biologiska modrandet, samt det metafysiska moderskap som kliver bortom realismens rāmärken i form av spöken och ofödda barn. Det handlar alltså både om en individuell nivå i form av kroppsliga erfarenheter, och om den strukturella nivån av makt över text och kontext, vilket synes rimligt eftersom avhandlingen vill skriva in sig i forskningsfältet ”moderskapsstudier” där just särskiljandet mellan individuell praktik och strukturell institution är etablerad. Grahn tar även avstamp i den fenomenologiska traditionens syn på kroppen som situation, vilket kan sägas utgöra ett kompletterande perspektiv där moderskapsforskningens skarpa uppdelning mellan individ och struktur mildras och istället visar att det handlar om samverkan och process.

I det första analyskapitlet analyseras konstruktionen av moderskapet som strukturellt patriarkal institution. Genom att lyfta fram tre hegemoniska manstyper, Olföraren (”ordföranden”, bygdens starke man), Storsonen (faderns arvtagare) och Den underbare mannen (kolonisatören som homosocial förälskelse). Dessa epitet kan i förstone uppfattas som fasta identitetskategorier men är snarare stadda i ständig förändring i relation till varandra då de tillsammans konstruerar ett lokalt patriarkalt system som mödrarna måste förhålla sig till. Att föda en Storson tillhör mödrarnas

viktigaste uppgift, till exempel, men det är fadern som bestämmer vilken av sönerna som ska utses till att överta ansvaret för ägorna efter honom.

Det finns dock fler berättelser i Jernbanesviten. Efter kapitlet om de patriarkala strukturerna och moderskapet som institution följer sedan tre analyskapitel om mödrar på individuell nivå. Det första fokuserar Anna-Stava och hennes svärdotter Rönnog och deras kroppsliga erfarenheter av sexualitet, graviditet och amning. I analysen lyfter Grahn fram att skildringarnas tidslinjer blir både diakrona och synkrona genom å ena sidan generationskronologin och å andra sidan den upprepning och cirkularitet som moderskapet innebär. Nästa kapitel tar upp begreppet *annan-mamma* och hur gestalter som den sexualiserade Hagar står utanför det normativa och biologiska moderskapet genom att först föda oäkta barn och sedan fungera som amma till andras barn. I det sista analyskapitlet studeras modersgestaltens närmast övernaturliga gåvor i relation till sina ofödda eller döda barn. Genom defokalisering söker romanerna här teckna det osägbara, och spöken och syner blir magiska inslag som bidrar till att lösa upp gränsen mellan dröm och verklighet, liv och död. Även i detta kapitel blir det tydligt att den diakrona tidslinjen korsas och bryts med den synkrona när nutid och dåtid flyter ihop i minnen och drömmar.

Som Grahn påpekar så korsas den patriarkalt linjära tiden, präglad av progression och modernitet, av en feminint definierad cirkulär temporalitet, vilket inte bara möjliggör det uppbrutna berättande som karakteriserar Lidmans skrivande utan även skapar utrymme för modrandets mothistorier. Grahn väljer att kalla brytpunkten för *matrilinjaritet*, och den utgör analysernas huvudsakliga raster. Detta raster är inspirerat av Tess Cossletts begrepp ”matrilinjära narrativ”, där berättelsen följer en linje på mödernets. En sådan läsning, menar Grahn, får konsekvenser inte bara för tolkningen av de individuella modersgestalterna utan för uppfattningen av Jernbanesviten i stort. I förlängningen innebär det matrilinjära narrativets sätt att förhålla sig till historieskrivning och berättande att Jernbanesviten i övergripande mening kan betraktas som en dekoloniserande mot-historia. Grahn tar avstamp i Linda Hutcheons begrepp ”historiografisk metaroman” och menar att Jernbanesviten fungerar som en potentiellt subversiv historieskrivning som inte nödvändigtvis bekräftar den maskulint konnoterade modernitetens linjära progressivitetstanke. Den här slutsatsen är mycket intressant, och jag skulle därför gärna ha sett ett tydligare fokus och utveckling av den. Det bränner till i analyserna som berör Jernbanesvitens historiserande aspekter, och jag tror att kommande Lidmanforskning har mycket att tillägga med ett temporalitetsperspektiv på Jernbanesviten. Svitens problematisering av den maskulint konnoterade moderniteten och kolonialismen har visserligen studerats tidigare, men jag tänker att den uppbrutna och fragmenterade berättelsen går bortom avhandlingens referenser till postmodernism och matrilinjaritet. Vad betyder det att till exempel studera hur historien queeras genom romanernas udda gestalter och polyfona röster? Och hur skulle en alternativ tidslinje beskrivas bortom ”manlig” progressivitet och ”kvinnlighet” cirkularitet?

Däremot ser jag inte forskningsfältet kring moderskapsstudier som i sig särskilt fruktbart, det tycks mig som att det sluter sig snarare än öppnar nya infallsvinklar. Den andra vågens feministiska forskning kring moderskap och modrande har förstås med rätta kritiserats för att vara normativt vit med en heteronormativ och borgerlig kärnfamilj i fokus. Till exempel visar Grahn hur Adrienne Rich på 1970-talet jämförde

moderskapet med slaveri och menade obetänksamt att det förstnämnda är ”värre” eftersom banden till barnen gör moderskapet mer sårbart. Uppenbarligen kunde inte den amerikanska Rich se att hennes lands kvinnor bara ett drygt sekel tidigare varit *både* slavar och mödrar, en blindhet som missar att moderskap ibland rentav varit ett *resultat* av slaveriet. Ett mer intersektionellt perspektiv har därför tillkommit i senare moderskapsstudier, liksom i Grahn's avhandling där klass, sexualitet och kolonialism blivit viktiga beståndsdelar.

Grahn lyfter fram olika aspekter av modrande som i förlängningen visar på vikten av alternativa värden, men min kritik av det övergripande forskningsfält hon förhåller sig till, moderskapsstudier, handlar snarare om frågan ifall det valda perspektivet är det mest fruktbara. Avhandlingens analytiska snitt läggs i berättelsen om mödrarna, men jag undrar om det inte hade varit intressantare att lägga det analytiska snittet i berättelsen om *döttrarna*. Visserligen är moderskap något kvinnor måste förhålla sig till, som Grahn mycket riktigt konstaterar, och utgör en ständig referensram för kvinnlig agens. Men det är problematiskt att som inom forskningsfältet moderskapsstudier betrakta moderskap i termer av universell kvinnlig erfarenhet. Dotterskap kan snarare sägas vara en sådan ontologisk kategori, ifall det är det som är poängen. Som feminint konnoterade varelser är vi alla någons dotter, medan långt ifrån alla är mödrar. Förhoppningsvis kan dock *alla* människor praktisera modrande på ett eller annat sätt, medan moderskap endast relaterar till några av oss.

Men det finns naturligtvis aspekter av moderskapsstudier som är högst relevanta, och Lisa Grahn inleder sin avhandling med tidigare nämnda Adrienne Richs uppmaning om att berättelser om döttrar och mödrar utgör ”the great untold story”. Här löper en tråd till dagens feministiska forskning, och den röda tråden går även genom Sara Lidmans författarskap:

If we continue to treat pregnancy and babyhood as a short and sticky and negligible period in mankind's life - it will lead us all to disaster.

Så talade Lidman i ett föredrag på 1990-talet, och så borde vi tala idag. Ett samhälle som prioriterar den autonoma, funktionsnormativa och produktiva individen snarare än värden som omhändertagande och gemenskap är ett samhälle som befinner sig i fritt fall. Moder Jord kan ju inte längre rädda oss.

Kristina Fjelkestam